

NORGES INDSKRIFTER

MED DE ÆLDRE RUNER.

UDGIVNE

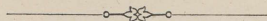
FOR

DET NORSKE HISTORISKE KILDESKRIFTFOND

VED

SOPHUS BUGGE.

I.

CHRISTIANIA.

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI.

1891—1903.

Søndre Bergenhus Amt.

41. Eidsvaag.

Literatur. Utrykt. Brev fra Conservator H. Schetelig til S. Bugge, Bergen 17 April 1901. — Brev fra H. Schetelig til S. Bugge, Bergen 30 April 1901 (med Afskrift af Indberetningen om Undersøgelsen af Findestedet). — To Breve fra H. Schetelig til M. Olsen, Bergen 8 Oct. og 20 Oct. 1902. (Alt i Runearkivet i Christiania.)

Trykt. Bergens Aftenblad, 16 April 1901, Nr. 7615. — H. Schetelig i Bergens Museums Aarbog 1901, No. 12, S. 8—10 (med Tegninger af Indskriften og af den Stenkreds, i hvilken Runestenen blev funden).

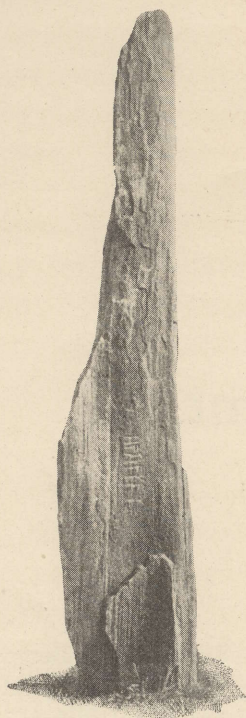
Grundlag for Behandlingen. Undersøgelse af Indskriften i Gibsafstøbning, Papiraftryk og Photographi, samt Benyttelse af de under Literatur nævnte Breve.

Tegninger. Autotypi af photographisk Gjengivelse af Runestenen (Nr. 1). Tegning af Stenkredsen, i hvilken Stenen blev funden, meddelt efter Bergens Museums Aarbog 1901, No. 12, Fig. 5, S. 9 (Nr. 2). Selve Indskriften i Autotypi efter Photographi (Nr. 3). Tegning af Rune 3 efter kalkeret Rids ved Conservator H. Schetelig (Nr. 4).

Under Oprydning af en Mark paa Gaarden Eidsvaag (Matr. Gaards-Nr. 116), Aasene Sogn, Hammer Præstegjæld (c. $\frac{1}{2}$ Mil nordenfor Bergen) stødte man den 12 April 1901 paa den Runesten, som omstaaende Tegning viser. Fundet blev gjort af Gaardsbestyrer R. Ørjen. Runestenen er af Fabrikeier Christian Pettersen skjænket til Bergens Museum (1901, Nr. 70).

Findestedet blev kort Tid efter Stenens Fremkomst undersøgt af Conservator H. Schetelig, paa hvis (under Literatur nævnte) Meddelelser de følgende Oplysninger om Fundomstændighederne grunde sig.

Runestenen fandtes paa det nederste, temmelig bløde og flade Engstykke af „Vallabakkanne“ ved den sydlige Ende af den midterste lille Vig i Eidsvaagens Bund, lige indenfor det nuværende Badehus. Grunden ligger under Gaarden Eidsvaag og tilhører Eidsvaags Klædefabriker. Stenen blev funden 33 M. fra Stranden

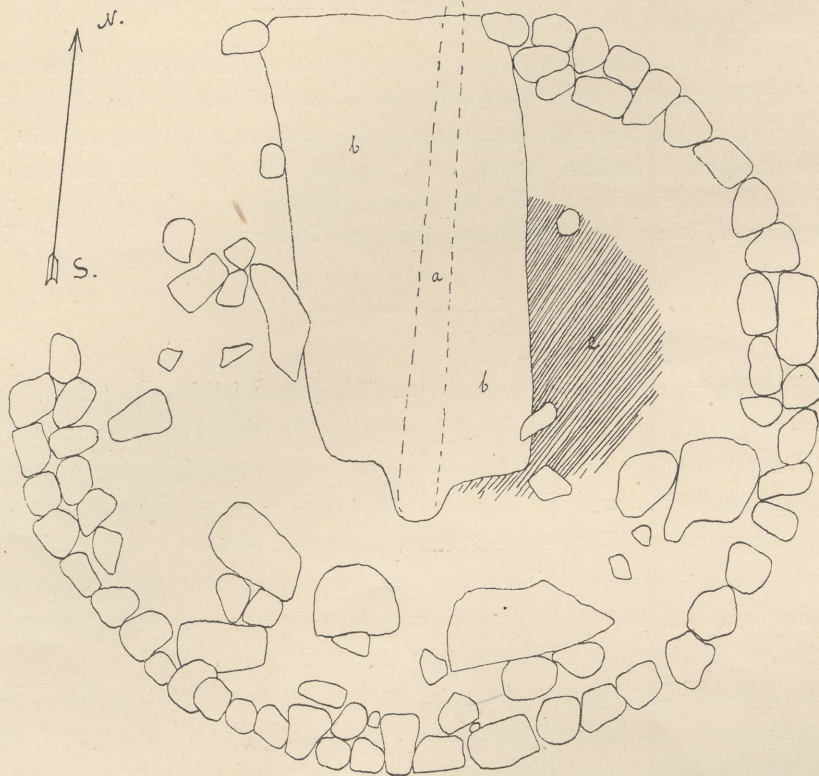

Nr. 1.

og c. 4 M. over Havet ved almindelig Vandstand, i liggende Stilling med Indskriften nedad. Den var helt dækket af Jord, naar undtages et lidet Hjørne af Stenens Fodende, som i de sidste Aar var skudt op over Jordoverfladen. Stenen kunde, før den i sin Helhed kom i Dagen, spores som en svag Forhøining.

Ved Undersøgelsen af Findestedet viste det sig, at Runestenen har været omgivet af en Stenkreds, 4,50—4,80 M. i Tværmaal. Kredsen var fuldstændig og sammenhængende bevaret i omtrent $\frac{3}{4}$ af den hele Omkreds. I Nord var den et kort Stykke afbrudt ved Finderens Gravning. Ved det nordvestre Hjørne laa endnu en Sten paa sin Plads; forøvrigt var Kredsen i Nordvest fuldstændig afbrudt. Da Stedet her som ellers var dækket af fast, gammel Græsbund, maa dette Brud antagelig skrive sig fra gammel Tid. Runestenen fandtes liggende saaledes, at dens Top vendte mod Nord ud fra Kredsens Centrum og dens Topende strakte sig et lidet Stykke udenfor Stenkredsen. (Jfr. Tegning Nr. 2.)

Den nævnte Kreds var omhyggelig sammenlagt af udsøgte Rullestene, der var 30—40 Cm. i Tværmaal. Kredsens Udside var saa jævn og Stenene laa saa tæt, at der kun

Nr. 2.

a Runestenen; b den Del af Kredsen, som udgravedes af Finderen; c Kullaget.

paa 3 Steder saaes Mellemrum paa 3—4 Cm. Paa enkelte Steder var Kredsen dobbelt, idet en indre Rad af samme Slags Sten var lagt tæt op til den ydre. Det Lag af Græstorv og Jord, som dækkede Stensætningen, var ingensteds mere end 10 Cm. tykt; enkelte Stene stak næsten helt op til Overfladen. Inde i Kredsen laa uden mærkbar Orden spredt omkring endel Rullestene og Kampestene, der var af forskjellig Størrelse og laa i noget forskjellig Dybde.

De Stene, hvoraf Kredsen bestod, var lagte paa den naturlige Grusbund (gammel Strandgrus), og hele den kredsrunde Plads havde derfor, ligesom Marken omkring, en svag Hældning mod Søen.

C. 1 M. indenfor Stensætningens Østside begyndte et Kullag, som strakte sig indover mod Kredsens Centrum og som var af 10 Cm.'s Tykkelse. Ikke fuldt Halvparten af dette var bevaret, da det meste var blevet bortskaaret ved Finderens Gravning. Laget bestod af sort Jord, Løv og lign., med enkelte større Trækulstykker iblandt. Der fandtes ikke Spor af Ben eller Oldsager, og Gruslaget syntes urørt. Desuagtet ligger det paa Grund af det nævnte Kullag nær at antage, at der indenfor Stenkredsen har været en Brandgrav.

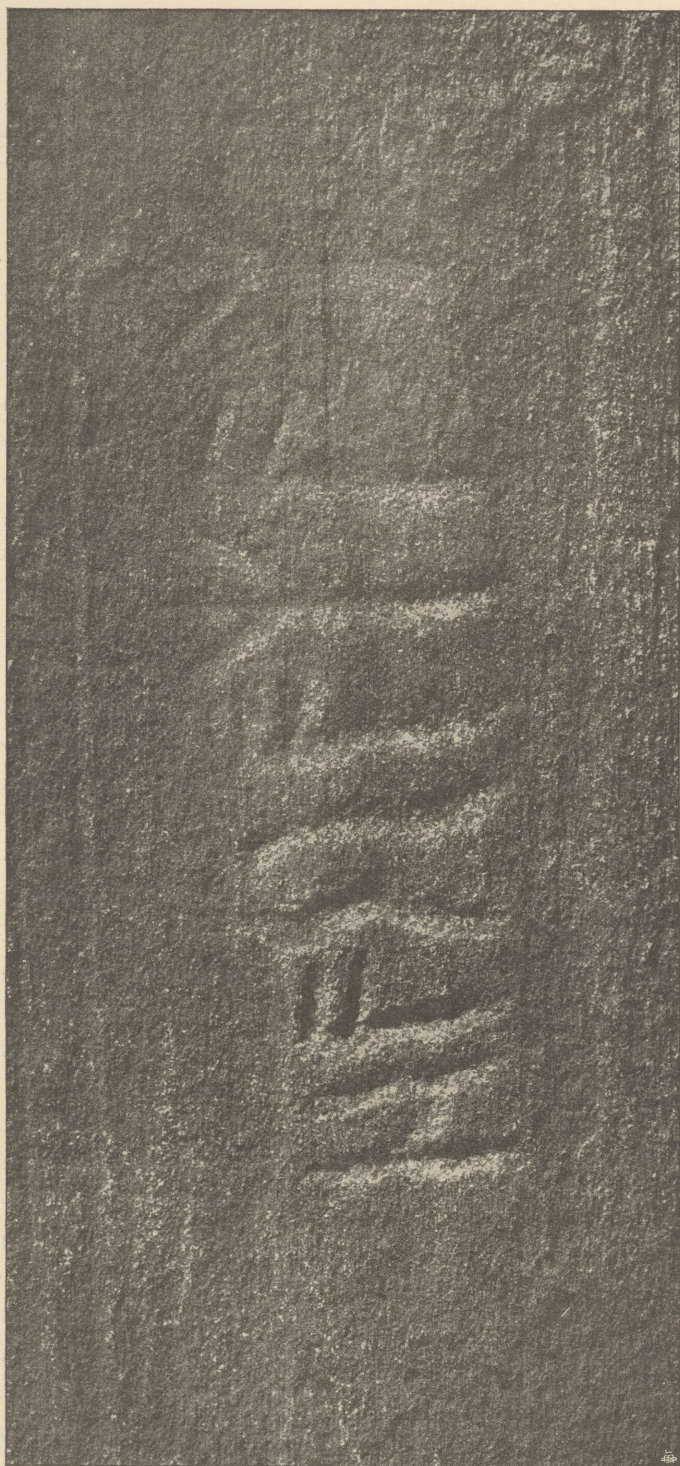
Af hvad der i det foregaaende er anført om den Stilling, i hvilken Stenen blev funden, fremgaar det, at den har været reist i fri Luft midt i Stenkredsen. Den var kun faldt om, da man stødte paa den; endnu laa Stenens Fodende paa sin oprindelige Plads ved Kredsens Centrum. Af norske Runestene, som har Indskrift med de ældre Runer, synes Einang-Stenen at være den eneste, som endnu staar paa sin oprindelige Plads (S. 75, 87).

Ogsaa ellers er der paa Gaarden Eidsvaag gjort Fund fra den ældre Jærnalder. I en Haug, som blev udgravet i 1836, traf man i 1 Fods Dybde en Grav fra den yngre Jærnalder. Men i 3 Fods Dybde stødte man paa et større Gravkammer, som paa Grund af de deri fundne Oldsager, af hvilke bør fremhæves en urtepotteformet Lerurne og en Bøilespænde af Typen NO. 243, maa henføres til Mosefundtidens senere Del. Jfr. Nicolaysen, Norske Fornlevn. S. 406; O. Rygh i Aarbøger f. nord. Oldk. 1869 S. 177 f.

Runestenen fra Eidsvaag er af trekantet Tværnit, 3,20 M. lang, 0,50 M. bred og 0,23 M. tyk. Stenarten er ifølge Conservator Kolderup en finkornet granitisk Bergart, som vistnok er mere finkornet end den almindelig findes i Eidsvaag, men som dog meget godt kan være derfra; efter sin hele Structur skriver den sig sandsynlig fra en Forekomst i den nærmeste Omegn.

Stenen viser ikke Spor af Tilhugning. 1,60 M. fra Toppen begynder en Indskrift paa 7 Runer, som strækker sig 27 Cm. nedover Stenen og er at læse fra venstre mod høire. Runernes Høide er c. 6—9 Cm. Lavest er de to første Runer, kun c. 6 Cm. høie. Alle Runer er tydelig og sikkert indhugne og udmærket bevarede, med Undtagelse af sidste Rune, som er lidt slidt øverst, men dog sikker. Runerne har en lysere Farve end den uberørte Stenoverflade omkring, og paa Originalen fremtræder saaledes sidste Rune ved sin lysere Farve ganske tydelig.

Rune 1 **h h** med Forbindelsesstregen skraanende nedad fra venstre mod høire.

Nr. 3.

Rune 4 Ꝗ a.

Rune 5 ʝ r. Denne Rune naar høiere op end de omstaaende Runer. Ligeledes naar R-Runen Nr. 7 høiere op end den foregaaende Rune.

Rune 2 Ꝗ a. Øverste Kvist paa Ꝗ gaar i denne Indskrift overalt ud fra Stavens Top. Kvistene skraane noget mindre nedad end sædvanlig paa denne Rune.

Rune 3. For denne Runes Form henvise vi til hosstaaende Rids. Som ovenfor bemærket, er Runetrækkene af en lysere Farve end den øvrige Stenoverflade. Heri har vi en god Hjælp ved Bestemmelsen af denne Runes Form. Hosstaaende Rids er taget derved, at man har fulgt Randen af det lysere Parti, altsaa Conturerne af den virkelig hugne Linje. Forbindelsen oventil paa Rune 3 er fuldt sikker, men ikke meget dybt hugget. Ved venstre Stavs Indbøining er der paa Indsiden en naturlig Fordybning i Stenen. Denne Fordybning, som paa et Photographi kaster stærk Skygge, ser paa Tegning Nr. 3 ud som en Del af Runestaven. Da den dog ikke har samme lyse Farve som Runetrækkene, kan den, som Conservator Schetelig bemærker, ikke være indhugget. — Om Betydningen af Rune 3 se i det følgende.

Rune 6—7 **ÞΥ ar**. Afstanden mellem disse Runer (c. 6 Cm.) er næsten dobbelt saa stor som mellem de nærmest foregaaende Runer af væsentlig samme Høide (fra R. 4 til R. 5 og fra R. 5 til R. 6 c. 3,1—3,2 Cm.).

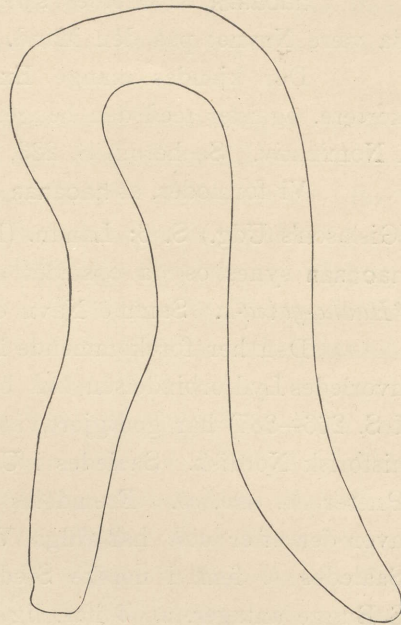
Som allerede sagt, skal Indskriften læses ovenfra nedad og fra venstre mod højre. Ogsaa flere andre Indskrifter med de ældre Runer, som er indridsede paa Mindestene, skal læses ovenfra nedad. Saaledes f. Ex. Indskrifterne paa Bø-Stenen (S. 238) og paa Skåång-Stenen i Södermanland (Stephens II 888), i hvilke Runerne skal læses fra venstre mod højre. Flere andre Indskrifter med de ældre Runer gaar ovenfra nedad, men fra højre mod venstre, f. Ex. paa Einang-Stenen og paa Krogsta-Stenen i Upland.

Læsningen af alle Runer er let og sikker med Undtagelse af Rune 3. Denne Rune, der, som ovenfor sagt, oventil har sikker Forbindelse mellem de to Stave, skulde nærmest synes at maatte læses som **R r**. Men herimod taler det, at vi ved Læsningen **r** faar en Venderune, hvilket i en saa kort Indskrift paa en reist Mindesten vækker Betænelighed, og at den høire Stav ikke er ret, men buet. Mod Læsningen **r** taler ogsaa den Omstændighed, at et Navn **hararar** ikke, som det synes, vilde svare til noget ellers kjendt germansk Navn og heller ikke vilde lade sig paa nogen indlysende Maade etymologisk forklare. Se i det følgende.

Vi er derfor mere tilbøielige til at læse 3dje Rune som **o**, uagtet vi ikke ellers har fundet nogen **o**-Rune af samme Form. Runen for **o** har ellers den lukkede Form **⊗**. Men det synes ikke meget paafaldende at finde en Form, i hvilken Stavene ikke gaa sammen omtrent paa Midten. Thi **b**-Runen har snart den Form, at de to Sidestave gaar ind til den rette Stav paa Midten; snart den, at der er et aabent Rum mellem de to Sidestaves Forbindelsespunkt og den rette Stav. Det sidste er Tilfældet f. Ex. paa Opedal-Stenen og i sidste Ord i Tune-Indskriften **b**. Sammenlign ogsaa den aabne Runeform for **R** med den latinske Bogstavform **R**¹⁾.

Vi formode herefter, at Indskriften snarest skal læses

H F X F Y F Y
h a o a r a r

Nr. 4.

¹⁾ S. Bugge har i et Foredrag ved 5te nordiske Filologmøde (i Christiania) søgt, i Modsætning til Wimmer (Runenschrift bl. a. S. 107, 111 f. Anm.), at vise, at den gotiske Mand (eller de Goter), som har dannet Runeskriften, har kjendt ikke blot den latinske Skrift, men ogsaa de græske Bogstaver og deres Navne. Fremdeles, at Runen **⊗ o** er dannet ikke af det latinske Bogstavtegn, men af det græske Tegn for Omega. Disse Meninger skal han her ikke begrunde. Han vover dog ikke i 3dje Rune paa Eidsvaag-Stenen at finde en Støtte for denne Opfatning af **o**-Runens Oprindelse, da den ældre Runeform synes at maatte være den lukkede: **⊗**.

I denne Indskrift forekommer Runen **Y R** inde i Ordet mellem to Vokaler. Dette findes ogsaa undertiden ellers; se **hrorar hrorer** paa By-Stenen og hvad derom er bemærket S. 98.

haoarar indeholder sandsynligst et Mandsnavn i Nominativ. Dette maa da være Navnet paa den Mand, paa eller ved hvis Grav Stenen har staaet.

Der kjendes mange Exempler paa, at Mindeindskrifter baade med den kortere, og især med den længere Rækkes Runer kun indeholde den Dødes Navn i Nominativ. Se herom S. 223, 227, 280, 365.

Vi formoder, at **haoarar** er samme Navn som det oldisl. *Hávarr* Dropl. saga (Gislason's Udg.) S. 6; Landn. (Ísl. s. I 1843) S. 49; glsvensk *Havar*, se Lundgren. **haoarar** synes os da opstaaet af en ældre Form **Hauha-gairar*, fællesgermansk **Hauha-gaiza-z*. Samme Navn er da oldtysk *Hógêr*, se Förstemann² I S. 801.

Den her forekommende Navneform gjør det nødvendigt nærmere at se paa, hvorledes Lydforbindelsen *auh* behandles i nordiske Sprog. Löffler (Arkiv f. n. F. I S. 266—287) har godtgjort, at fællesgerm. *auh* i visse Tilfælde er blevet til *ó* i historisk Nordisk. Saaledes i Udlyd: oldn. *þó* = got. *þauh*; Præter. *fló* af **flauh*; Præter. *ló*, *smó*, *só*. Fremdeles foran en Consonant: *flótt* af **flauht*. Endvidere, hvor der efter *auh* har fulgt Vokalen *u*; jfr. Löffler i Arkiv f. n. F. VII 257 ff. Saaledes *ló* fem. i norske Stedsnavne af **lauhu*, = ags. *léah* fem.; jfr. oht. *lôh*. S. Bugge antager, at *ló* har, ligesom ags. *léah*, betydnet „Mark, Eng“, ikke „Skov“. Fremdeles oldn. *fló* fem. „Loppe“ af urnord. **flauhu*; jfr. ags. *fléah*, oht. *flôh*. Derimod synes Löffler ikke at have godtgjort, at urnord. eller fællesgerm. *auh* foran alle Vokaler er blevet til *ó* i historisk Nordisk. Flere Former af Adjectivet „høi“ synes ikke hidtil at være tilfredsstillende forklarede hverken af Löffler eller af Falk og Torp i „Etym. Ordbog“.

Vi antager, at fællesgerm. *auhō* er blevet i Oldnorsk til *ó'va*, senere *áva*; f. Ex. Nom. plur. fem. *hávar* af **hauhōr*. Ligeledes er fællesgerm. *auhā* i Oldnorsk blevet til *ó'va*, senere *áva*, hvor *ā* er bevaret; men til *ó'*, senere *á* foran Consonant. F. Ex. Accus. sing. masc. *hávan* af **hauhana*; Nom. sing. masc. *hár* af **hauhaz*; Nom. og Accus. sing. neutr. *hátt* af **hauhata*. Ligeledes blev et oprindeligt *auh* foran et af *ai* opstaaet urnord. *ē* til oldn. *áv-*, f. Ex. Nom. plur. masc. *hávir* af urnord. **hauhēr*, fællesgerm. **hauhai*. Vi formoder, at Nom. og Accus. **hauhiþu* „Høide“ lydret er blevet til *hæð*, jfr. nynorsk Dial. *hø* fem. „Forhøining“; derimod Gen. **hauhiþōr* til oldn. *hæðar*. Man har vel ligeledes engang bøiet *hærre* „høiere“, Dat. plur. **hærrom* og *hæstr* „høiest“ Dat. **hæstom*.

I Gen. sing. og Nom. Accus. plur. *lóar* formode vi en Analogidannelse efter Nom. Acc. Dat. sg. *ló*; ligesaa i Gen. sing. *flóar* en Analogidannelse efter *fló*.

Efter det foregaaende synes **haoarar** at være opstaaet af **Hauha-gairar*. I **haoarar** har vel *ao* været udtalt enstavelses med lang *a*. Nærmest maa forudsættes en ældre Form **Haoharar*. Her er altsaa *h* faldt bort i Indlyd mellem to Vokaler. Det samme har S. Bugge tidligere formodet i flere Ordformer, som forekommer i flere, forholdsvis sene Indskrifter med den længere Rækkes Runer: *tiade* af **tehōde* paa Aagedal-Bracteaten, hvis Indskrift synes at være fra c. 650—675 (S. 199); *ue* af **wīha* i Ødemotland-Indskriften fra omtrent samme Tid (S. 252);

wui af **wiha* paa Bracteaten Stephens Nr. 79 fra Jylland (S. 195, 265); wea af **wiha* paa Fyrunga-Stenen i Vestergötland fra omkring 700 (Arkiv f. n. F. XIII 357).

Paa aldeles forskjellig Maade er Runeforbindingen **AO** i **GAOAR** paa Røk-Stenen at opfatte; men vi skal her ikke gaa ind paa Forklaringen af denne Ordform.

haoarar er opstaaet af **Hauha-gairar*. Den samme Forandring af **gairar* som andet S sammensætningsled foreligger i *Hróarr*, som i islandske Kilder er Navn paa den danske Konge, som paa Angelsaksisk kaldes *Hrôðgâr*. Oldn. *nafarr* „Bor“ synes at være opstaaet af **naba-gairar*, jfr. det ensbetydende oht. *napakêr* og det finske Laaneord *napakaira*. I Indlyd er *g* ogsaa faldt bort i *quair* paa Helnæs-Stenen, gutnisk *Awair* af **Anugairar*; men her er *ai* bevaret. Jfr. Noreen, Altisl. Grammatik² S. 131. At *g* i disse Ord er trængt ud, forudsætter vel spirantisk Udtale og at den af *g* indledede Stavelse var svagt betonet.¹⁾

Eidsvaag-Indskriften er for kort til, at dens Tid med nogen Sikkerhed kan bestemmes. Det tydeligste Tidsmærke synes at være det, at *h* i Indlyd er faldt bort i **haoarar** af **Hauha-gairar*. De norske Indskrifter, hvori dette ellers forekommer, synes ikke at være ældre end Midten af 7de Aarh. Naar Forandringen af *-gairar* til *-arar* er opstaaet, mangle vi Midler til sikkert at bestemme. Men naar den danske Konge *Hróarr* i Angelsaksisk kaldes *Hrôðgâr*, synes dette at vise, at den nævnte Lydforandring ikke var indtraadt i Kong Roars Levetid omkring Aar 500. Det, at **Ʀ** er den eneste **a**-Rune, samt Endelsen **-ar** og Runeformen **Y** viser, at Indskriften ikke hører til de yngste med den længere Rækkes Runer. Da den her forekommende Form af **o**-Runen er enestaaende, kan den ikke bruges som Tidsmærke. Vi formoder, at Eidsvaag-Indskriften er fra 6te eller 7de Aarh., kanské snarest fra første Halvdel af 7de Aarh. Det kan her nævnes, hvad ovenfor S. 451 er oplyst, at der paa Gaarden Eidsvaag er gjort et Fund fra den senere Mosefundstid eller senest fra omkring 500. Men dette beviser ikke noget om Runestenens Tid.

1) Tidligere, da vi forudsatte Læsningen **hararar**, tænkte vi paa flere forskellige etymologiske Forklaringer af denne Navneform. Disse har vi nu samtlige opgivet, men skal dog i al Korthed nævne nogle af dem her for at vise, at Læsningen **haoarar** tilsteder en langt naturligere Forklaring.

1) **hararar** af **Hrarar* i Aflydsforhold til ags. *hrôr*, hvoraf Navnet **hrorar** paa By-Stenen S. 98 er forklaret. 2) af **Hararar* maaské beslægtet med norsk og svensk *harr* „thymallus vulgaris“, i Gudbrandsdalen *horr*, af oldn. **horr*, fællesgerm. **harzu-z*; Fisken har Navn af sin blaagraa Farve, jfr. litau. *kirszlys* „Harr“, *kêrszas* „sort- og hvidfleklet“ (Falk og Torp, Etym. Ordbog). 3) Eller **hararar* beslægtet med nynorsk Dial. *herr* masc. „Styrke Elasticitet“, *herren* „stiv, strid, haard“, jfr. t. *harren* (Bezzenberger's Beiträge III 103). 4) **hararar** af **Haira-harar* „Graahare“. 5) **hararar** vilde ikke kunne forklares af **Haira-harar* „graahaaret“, fordi den uomlydte Vokal i norsk-isl. *hár* neutr. „Haar“ synes at vise, at Grundformen er **hêra*.